

## **6.2 Кейс-технологія у професійній діяльності та освіті соціальних педагогів**

Соціально-педагогічна діяльність в закладі освіти є цілеспрямованою, свідомо організованою та динамічною взаємодією всіх учасників соціального процесу: соціального педагога, дітей, підлітків, юнаків, дорослих членів родини, педагогічного колективу, представників закладів позашкільної освіти та інших установ і організацій. У процесі цієї діяльності досягаються цілі збереження, відновлення, підтримки особистості шляхом взаємодії особистості та соціуму. Особливо актуальною є діяльність соціальних педагогів у складних соціальних умовах воєнного стану в Україні. Наразі соціально-педагогічна діяльність у закладі освіти у першу чергу спрямована на розвиток та підтримку особистості в умовах стресу та невизначеності.

Успішність розв'язання завдань соціально-педагогічного процесу значною мірою залежить від цілеспрямованої діяльності соціального педагога, який володіє комплексом методів взаємодії з учасниками цього процесу, компетентний в оптимальному виборі окремих методів роботи та їх комплексу. Завдяки компетентності соціального педагога учасники соціально-педагогічного процесу можуть створити власну систему сприйняття соціальних відносин, входження у суспільні зв'язки, творення себе як особистості. Метою взаємодії всіх учасників соціально-педагогічного процесу є підпорядкування всіх його компонентів (зміст, умови, методи) індивідуальному розвитку особистості, яка є активним членом окремих соціальних груп та суспільства в цілому і здатна оптимально вирішувати особистісні проблеми.

Для розв'язання складних спеціалізованих завдань та прикладних проблем соціальної сфери, управління процесами, що мають місце в індивідуальному розвитку особистості [152], використовуються різноманітні технології та методи. Перелік технологій та методів соціально-педагогічної роботи є досить поширеним, що включає як традиційні, такі й інноваційні способи.

До традиційних методів науковці та практики відносять такі найбільш поширені методи: методи формування свідомості (пояснення, розповідь, бесіда, інструктаж, лекція), методи організації діяльності та формування поведінки (вправа, привчання, гра, доручення), методи стимулювання позитивної поведінки (вимога, заохочення, покарання), методи самовиховання (самоспостереження, самоаналіз, самооцінка, самопереконавання, самовладання, самонавіювання, самонаказ, самосхвалення, самозаохочування, самоосуд, самозвіт).

Серед інноваційних методів особливу роль відводять інтерактивним методам, що передбачають спосіб взаємодії учасників соціально-педагогічного процесу, під час якого всі його учасники перестають грати пасивну роль і активно долучаються до роботи.

Продуктивним методом впливу на особистість, на її здатність оптимально вирішувати особистісні проблеми є метод аналізу конкретних ситуацій, який у науковій літературі має й інші назви: метод кейсів, технологія кейс-стаді, ситуативна методика, ситуативний підхід. Ми ці терміни вживаємо як синоніми, тому що цей підхід передбачає використання опису реальних ситуацій, їх дослідження, аналіз проблеми, пропонування можливих способів розв'язування проблемних задач і вибір оптимального способу розв'язання проблемної задачі.

Як відзначає Ю. Сурмін, автор ґрунтовного дослідження кейс-стаді, ситуативний підхід є однією з важливих точок і ниток зв'язку людини з культурою, що забезпечує гармонійність її взаємодії з людиною, яка для вирішення життєвих проблем звертається до аналізу конкретних ситуацій. [153].

В Україні проблеми використання кейсів у різних галузях розробляють С. Бекер, В. Духневич, Л. Колесніченко, А. Кучер, Л. Романенко, Л. Савенкова, Ю. Сурмін, [153–158]. Педагогічні дослідження можливостей кейс-технології, кейс-стаді, ситуативної методики у процесі професійної освіти здійснені О. Бігич, Н. Замотаєвою, М. Міровською, І. Осадченко, Н. Ростікус, І. Шамою [159-164].

Вважаємо, що суть підходу, що передбачає використання конкретних ситуацій для навчання, виховання, формування особистості, надання допомоги у

її становленні, більш точно відображається поняттям «технологія», а не поняттям «метод». Особливістю технології є детальне визначення кінцевого результату і точне його досягнення, певна запрограмованість кінцевих властивостей результату педагогічної діяльності, засобів його досягнення, цілеспрямоване моделювання умов їх здійснення, а також реальне функціонування цих процесів. Спосіб діяльності, що передбачає використання конкретних ситуацій, чітко визначає кінцевий результат педагогічної діяльності – виникнення чи розвиток знань, умінь, компетентностей, якостей особистості, а також передбачає дотримання певної послідовності виконання дій для досягнення прогнозованої мети.

Основою кейс-технології є положення психології про сутність мислення, як соціально зумовленого, пов'язаного з мовленням психічного процесу самостійного відображення істотно нового, тобто процесу узагальненого та опосередкованого відображення дійсності в ході її аналізу і синтезу, що виникає на основі практичної діяльності з чуттєвого пізнання і зданий виходити далеко за його межі.

Використання конкретних ситуацій, їх аналізу для розв'язання соціально-педагогічних завдань також враховує функції мислення: розуміння, що передбачає здатність осягнути сутність і значення того, що є предметом мислення; розв'язання проблем і задач, адже мислення виникає у проблемній ситуації, коли для досягнення мети не вистачає суб'єктивного досвіду; цілеутворення, коли за допомогою міркувань, роздумів людина може усвідомити необхідність певних дій, перетворення ситуацій, в яких вона опинилася, а отже, формулювання цілей своєї діяльності; рефлексія, що забезпечує усвідомлення суб'єктом власних пізнавальних дій, операцій, способів.

Змістовою основою кейс-технології є конкретна ситуація, на основі якої формується певне завдання і розв'язується проблемна задача. Словник української мови визначає ситуацію як «сукупність умов і обставин, що створюють певне становище, викликають ті чи інші взаємини людей» [165, с. 208].

Найбільш повно поняття ситуації охарактеризоване науковцем Ю. Сурміним, який виділяє у ньому декілька змістів: ситуація як певний стан дієвого процесу, що вважається відносно стійким; стан, що містить у собі деяку суперечність, яка повинна вирішитися; стан, який відрізняється неоднозначністю подальшого розгортання, характеризується варіативністю як в аспекті його походження, так і майбутнього; існування цього стану і вирішення принципово важливе для діяльності людей, зачіпає інтереси й вимагає деколи негайного вирішення; передбачає можливість вторгнення в неї людини, яка переслідує мету зміни стану з небажаного до бажаного [153].

У контексті використання конкретних ситуацій у соціально-педагогічній роботі та підготовці соціальних педагогів особливу увагу звертаємо на таку особливість конкретної ситуації: наявність у ній деякої суперечності, яка повинна вирішитися. Наявність суперечності, коли людина не знає готового способу дії в конкретній ситуації, призводить до виникнення проблемної ситуації, що спонукає людину розпочати пізнання для того, щоб знайти спосіб дії для досягнення певної мети.

Загальноприйнятим є положення про те, що проблемна ситуація у своєму розвитку проходить такі етапи: 1) відчуття утруднення, тривожності, викликані труднощами в діях, що змушує людину шукати джерело утруднень і формулювати задачу, яку треба розв'язати, але для якої немає готового алгоритму; 2) формулювання гіпотези (припущень) щодо способів вирішення проблемної задачі; якщо знань в особистості не вистачає, то однією із гіпотез є пропозиція звернутись до літератури чи досвіду інших людей; 3) критичний розгляд гіпотез, їх теоретичних основ з передбаченням успіхів і невдач, пов'язаних з реалізацією гіпотез; 4) теоретична чи практична перевірка гіпотез; обґрунтування хибності одних гіпотез і достовірності інших гіпотез; 5) формулювання пізнавального висновку.

Кейс-технологія у діяльності соціального педагога у закладах освіти передбачає використання соціально-педагогічних ситуацій, що містять два складники: соціальний та педагогічний.

Педагогічна ситуація нами визначається як педагогічна реальність у всій сукупності умов та факторів, характерною ознакою якої виступає наявність суперечностей між педагогічною метою та можливостями її досягнення, сукупність суперечливих обставин, які виникають у педагогічному процесі внаслідок діяльності та вчинків його суб'єктів, що вимагає прийняття обґрунтованого рішення.

Педагогічна ситуація виникає як в результаті дій учасників освітнього процесу, їх внутрішнього стану, так і в результаті впливу зовнішніх факторів: соціальної ситуації в країні, традицій, що склалися в окремій соціальній групі, типу поселення, засобів масової інформації, сім'ї, груп однолітків, формальних і неформальних об'єднань тощо. Тобто можна розглядати соціальний аспект конкретної ситуації, як ситуації взаємодії особистості з навколишньою соціальною дійсністю, що відображає її соціальне буття.

Отже, соціально-педагогічну ситуацію в контексті її використання у кейс-технології розглядаємо як певний стан соціально-педагогічного процесу, що вважається відносно стійким та містить в собі деяку суперечність, яка повинна вирішитися, відрізняється неоднозначністю і варіативністю подальшого розгортання, вирішення якого є принципово важливим для ефективної соціальної взаємодії та індивідуального розвитку особистості.

Кожна соціально-педагогічна ситуація може розвиватися за своєю логікою, розглядатися як якісно інша система, що визначається ієрархією чинників, які на неї впливають, хоча учасниками ситуації є одні й ті ж особи. Особливістю соціально-педагогічної ситуації є й те, що в одних і тих же зовнішніх обставинах за участі одних і тих же осіб вона може змінюватися залежно від цілей, яких прагнуть досягти її учасники.

Будь-яка соціально-педагогічна ситуація виникає як результат взаємодії учасників соціально-педагогічного процесу як по вертикалі (наприклад, між соціальним педагогом і підлітком), так і по горизонталі (наприклад, дітей між собою, чи батьків дітей між собою з приводу виховання дитини). Як правило,

соціально-педагогічна ситуація характеризується суперечністю, яка виникає як між однорідними, так і різнорідними явищами, процесами.

Соціально-педагогічна ситуація, яка складається у закладі освіти, може характеризуватися наявністю таких суперечностей:

- між баченням мети соціально-педагогічної роботи соціальним педагогом та рівнем розвитку, можливостями дитини;
- між баченням мети соціально-педагогічної діяльності соціальним педагогом і баченням мети його діяльності батьками вихованців;
- між педагогічними уявленнями, концепціями, що застаріли, та вимогами до дитини, які зумовлені постійними змінами суспільства або безпосередньо її оточення;
- між бажаннями вихованців і почуттям відповідальності;
- між структурою діяльності, що вимагається від учасників соціально-педагогічного процесу, і звичними для них способами мислення та діяльності;
- між груповою чи колективною діяльністю певної спільноти, соціальної групи та індивідуальним розвитком окремої особистості;
- між потребами розвитку окремої особистості та потребами певної соціальної групи та суспільства в цілому;
- між наявними і новими утвореннями в структурі особистості;
- між новими цілями, прагненнями, потребами особистості і рівнем володіння засобами, можливостями, необхідними для їх задоволення;
- між досягнутим рівнем фізичного, психічного, соціального розвитку особистості та наявним соціальним статусом;
- між зовнішніми і внутрішніми умовами розвитку, між біологічним і соціальним, коли фізичний і фізіологічний розвиток випереджає соціальний.

Суперечності, що виникають у соціально-педагогічній ситуації, мають бути розв'язані шляхом перетворення її умов, а отже, виникає мета, яка для соціального педагога формулюється у вигляді соціально-педагогічної задачі. Соціально-педагогічна задача виникає як результат цілеспрямованої діяльності, коли педагог усвідомлює необхідність розробки та впровадження системи дій

для досягнення як тактичної, так і стратегічної мети соціально-педагогічної діяльності, стосовно як учасників ситуації, так і тих, хто безпосередньо не залучений до ситуації, а спостерігає за нею.

Розв'язування соціально-педагогічної задачі є складним творчим процесом, який відбувається за алгоритмом наукового дослідження: на першому етапі відбувається аналіз проблеми; на другому етапі висувуються гіпотези розв'язання проблеми; на третьому етапі здійснюється експериментальна перевірка висунутих гіпотез, доведення їх істинності чи хибності; четвертий етап передбачає аналіз отриманих результатів та формулювання пізнавального висновку. Отже, загальноприйнятим шляхом розв'язання соціально-педагогічної задачі, що виникає на основі соціально-педагогічної ситуації, є послідовне виконання таких дій: 1) бачення суперечності та усвідомлення соціально-педагогічної проблеми; 2) формулювання конкретної соціально-педагогічної задачі; 3) аналіз вихідних даних (місце, час, причини виникнення ситуації, особливості вікового та індивідуального розвитку учасників ситуації), що допоможе прийняти оптимальне у конкретних умовах рішення; 4) формування соціально-педагогічного задуму на основі декількох гіпотез про подальші дії із урахуванням можливостей учасників соціально-педагогічного процесу для активної участі у розв'язанні проблеми задля досягнення цілей розвитку та формування особистості; 5) втілення задуму, плану дій із його коригуванням відповідно до реакції учасників ситуації; 6) формулювання висновків, оцінка результативності розв'язання соціально-педагогічної задачі за основним критерієм: чи сприяли обрані дії розвитку учасників ситуації, як такі дії можуть вплинути в подальшому на формування їх особистості, створення умов ефективної взаємодії.

Наприклад, аналізуючи ситуацію вчинку вихованця, соціальний педагог притримується алгоритму, що включає такі дії: 1) здійснення опису вчинку учня: його дій, стану, ставлення до вчителів, колективу, праці, самого себе, якостей, виявлених у ситуації; 2) пояснення вчинку: з'ясування його зовнішніх і внутрішніх причин, усвідомлення факту, чи був вчинок навмисним або

ненавмисним, свідомим або імпульсивним, типовим чи нетиповим для учня; з'ясування можливих мотивів вчинку; 3) педагогічна оцінка самого вчинку: виявлення, як і якою мірою вчинок впливає на формування позитивних або негативних якостей учня; встановлення факту, наслідком недостатньої сформованості яких якостей він є (якщо вчинок негативний); з'ясування того, як вчинок впливає на інших учнів; 4) педагогічна оцінка зовнішніх причин вчинку: виявлення зовнішніх факторів, які зумовили небажаність або педагогічну доцільність вчинку, виявлення ступеня впливу цих факторів на появу конкретного вчинку; 5) формулювання діагностичного рішення з виходом на педагогічний прогноз.

Соціальний педагог у закладі освіти може використовувати різні види конкретних ситуацій.

Кожного дня соціальний педагог стикається із ситуаціями, що спонтанно виникають, у яких потрібно не лише вирішувати конкретну проблему, а й доцільно використовувати цю ситуацію для розв'язання завдань розвитку та формування особистості. Наприклад, соціальному педагогові стало відомо, що у Марії, учениці четвертого класу, яка виховується бабусею, тому що батьки поїхали працювати за кордон, погіршилися стосунки з однокласниками. Соціальний педагог міркує: яка проблема закладена в основі цієї ситуації; які основні характеристики ситуації; треба встановити причини виникнення ситуації та наслідків їх розгортання; важливо оцінити ситуацію та визначити цілі своєї діяльності; тільки після цього розробити програму діяльності, визначивши відповідь на питання: кого виховувати, що формувати, розвивати, як формувати і розвивати, за якою послідовністю, якими засобами і методами виховувати, як підтримувати динаміку виховання, як керувати розвитком і формуванням особистості; треба подумати й оцінити можливі результати та наслідки реалізації запропонованої програми діяльності і лише після цього вибрати оптимальну програму діяльності. Дізнавшись, що стосунки дівчинки з однокласниками погіршилися, тому що вона хизується перед дівчатками новими речами: мобільним телефоном, сукнею, черевичками, іграшками. Соціальний педагог на



основі виявлення особливостей матеріального стану сім'ї Марії та інших сімей, стосунків, що склалися між дівчатками класу, приймає рішення використати цю ситуацію для проведення з учнями класу ряду бесід, що спрямовані на виховання культури поведінки, а з батьками дітей – на формування відповідального батьківства. Таким чином, ситуація, що спонтанно виникла, використовується педагогом для розв'язання не лише завдання поліпшення стосунків між дітьми, а й на їх розвиток та на педагогічну освіту батьків учнів.

Соціальний педагог може здійснювати цілеспрямований вплив на особистість учасників соціально-педагогічного процесу через моделювання, створення спеціальних ситуацій, залучення до їх аналізу та прийняття рішення щодо способу дій в таких само та аналогічних ситуаціях.

Моделювання розглядається як метод створення певної моделі діяльності, яка відображає реальність з погляду найбільш важливих її характеристик. Під час використання моделювання спеціальних ситуацій у роботі із різними категоріями учасників соціально-педагогічного процесу доцільно спочатку надати теоретичний матеріал щодо моделі певного виду діяльності відповідно до цілей діяльності та загальноприйнятих правил її здійснення.

При цьому відзначаємо, що конкретна ситуація розглядається і як певна модель діяльності, як учасників соціально-педагогічного процесу, у яких формуються певні здатності, так і соціального педагога, оскільки в ній мають бути представлені теоретичні знання, якими оволодівають діти чи дорослі, на основі яких формуються практичні уміння розв'язування життєвих задач, що постійно виникають в особистості у різноманітних життєвих ситуаціях взаємодії з іншими людьми.

Крім того, сам процес аналізу конкретної ситуації моделює процеси пізнавальної творчості особистості, даючи можливість запропонувати не один, а декілька варіантів прийняття рішення у життєвій ситуації, а потім – обрати оптимальний варіант шляхом передбачення можливих наслідків кожного варіанту дій, поглиблення кращих варіантів з урахуванням певних умов протікання ситуації, психологічних особливостей, рівня розвитку окремих

учасників соціально-педагогічного процесу. У цьому разі знання та вміння особистості формуються за допомогою порівняння з реальною ситуацією та тими моделями, що пропонуються іншими учасниками обговорення ситуації.

Ефективним є використання ситуацій з метою оволодіння суб'єктами соціально-педагогічного процесу здатністю доцільно діяти у різноманітних умовах. У цьому разі враховуємо доцільність використання задачного підходу до побудови діяльності, вважаючи, що всю діяльність суб'єктів та об'єктів педагогічного процесу потрібно описувати та проєктувати як систему процесів розв'язування різноманітних задач із урахуванням ієрархічної системи цілей формування особистості. Задачі потрібно розглядати як особливий вид систем, коли в кожній ситуації виокремлюються системи, що є задачами, а також системи, які забезпечують розв'язування цих задач, вказуються кількісні та якісні характеристики виділених задач, а також засоби і способи їх розв'язування.

Використання соціально-педагогічних ситуацій з метою оволодіння учасниками соціально-педагогічного процесу здатністю доцільно діяти у різноманітних ситуаціях, обирати спосіб розв'язування життєвих і професійних задач є ефективним за певних умов:

- початком формування системної структури такої ситуації є загальна мета і відповідна ієрархічна система часткових цілей, життєвих чи соціально-педагогічних проблем;
- врахування ступеню проблемності життєвої чи соціально-педагогічної ситуації;
- готовність особистості до розв'язування запропонованої ситуації саме такого рівня невизначеності (наявність знань, умінь, рівень загального розвитку, старанність, мотивація, воля до «перемоги», орієнтація на певні цінності, позитивне емоційне налаштування);
- надання соціальним педагогом все більше свободи дій учасниками обговорення ситуації, перетворення суб'єктів – учасників обговорення ситуації, у рівноправних партнерів;

– методи, способи розв’язування проблемної задачі, що виникає у запропонованих ситуаціях, повинні забезпечувати умови для виконання учасниками соціально-педагогічного процесу як репродуктивних, так і пошукових, дослідницьких, творчих дій.

Отже, використання конкретних соціально-педагогічних ситуацій з метою формування здатності розв’язувати життєві проблеми передбачає визначення завдань та прийняття їх учасниками соціально-педагогічного процесу. Загальноприйнятим є розуміння завдання як наперед визначеного, запланованого для виконання обсягу роботи, справи того, як мети, до якої прагнуть.

У разі використання соціально-педагогічних ситуацій з метою формування умінь самостійно розв’язувати життєві проблеми такі ситуації перетворюються на навчально-педагогічні ситуації, які визначаються як опис конкретної соціальної чи побутової ситуації, що взята із життя, із літературних творів, із засобів масової інформації, із віртуальних соціальних мереж, із практики роботи соціального педагога, яка містить певну суперечність (у явному чи неявному вигляді) і передбачає застосування теоретичних знань до пошуку практичних рішень.

Сприймаючи реальні ситуації, що спостерігаються у процесі взаємодії особистості з оточенням, які запозичені як із літературних джерел, так і свідчень очевидців, учасники соціально-педагогічного процесу навчаються їх аналізувати, визначати проблемні питання, формулювати гіпотези щодо можливого розв’язання таких й інших проблем, вибирати та обґрунтовувати оптимальний варіант їх розв’язування у конкретних умовах. У навчально-педагогічних ситуаціях, що пропонуються учасникам соціально-педагогічного процесу, є наявність суперечностей між знаннями особистостями та новими для них фактами, явищами, для пояснення яких чи вирішення проблемних задач, що виявляються в процесі аналізу цих суперечностей, у них не вистачає знань.

Конкретна соціально-педагогічна ситуація перетворюється на навчально-педагогічну ситуацію, коли у ній представлена певна проблема, суперечність,

зіткнення різних поглядів, цінностей, переконань, інтересів, закладена внутрішня перспектива, детально описана реалістична ситуація, що передбачає відкриття нових чи застосування раніше набутих теоретичних положень, розробку чи засвоєння певних алгоритмів дій відповідно до умов реального соціального процесу. У такому разі, завданням учасників соціально-педагогічного процесу є як аналіз цієї ситуації, так і висунення гіпотез та оптимальних варіантів щодо способів розв'язування задачі, що визначена. Крім цього, завдання може бути ускладнене потребою спочатку сформулювати задачу, а вже потім пропонувати варіанти її розв'язування.

Кейс-технологія у процесі формування умінь знаходити шляхи вирішення проблем характеризується такими ознаками: наявність прикладу ситуації з описом потреби, процесу або результату прийняття рішення у конкретній ситуації; самостійне вивчення і обговорення ситуації учасниками соціально-педагогічного процесу під керівництвом соціального педагога; групове вироблення рішення; багатоальтернативність рішення, наявність різних варіантів рішень, одне з яких чи декілька є оптимальним; спільна мета при виробленні рішень; наявність системи групового оцінювання діяльності; наявність керованої емоційної напруги учасників обговорення конкретної ситуації.

Мета використання конкретних ситуацій у соціально-педагогічному процесі – поставити учасників соціально-педагогічного процесу у такі ситуації, за яких вони змушені будуть постійно приймати рішення. Для цього їм доведеться визначати істотні й другорядні факти, вибирати основні з-поміж кількох проблем і виробляти стратегії та рекомендації щодо подальших дій.

Процес виконання завдань на основі конкретних ситуацій складається з аналітичного, проєктивного та виконавчого рівнів. Аналітичний рівень полягає в аналізі, оцінці та формулюванні завдання створеної ситуації. Проєктивний рівень передбачає планування способів вирішення поставленого завдання. На виконавчому рівні йде практична реалізація плану. Специфіка використання конкретних ситуацій полягає в тому, що педагог може запропонувати учасникам

соціально-педагогічного процесу нестандартно використати здобуті знання з урахуванням чітких умов взаємодії у різних соціальних спільнотах. Такий підхід використовується для формування якостей і навичок самостійності.

Нами визначені принципи соціально-педагогічної діяльності, реалізацію яких доцільно дотримуватися під час відбору та створення конкретних ситуацій для оволодіння учасниками соціально-педагогічного процесу здатністю до самостійного прийняття рішення.

Основним принципом цього процесу є принцип проблемності, оскільки будь-яка конкретна ситуація може передбачати наявність невідповідності між цілями соціально-педагогічної діяльності і можливостями учасників соціально-педагогічного процесу, неузгодженість цілей суб'єкта й об'єкта соціально-педагогічного управління. Неоднозначність конкретних ситуацій стимулює до активної інтелектуальної роботи. Реалізація принципу проблемності полягає і в тому, що запропонована ситуація розглядається і як випадок, з яким людина вже зустрічалася, і як ситуація з погляду перспектив ефективного вирішення проблем, з якими людина ще може зустрітися.

Опора на принцип проблемності є основою формування критичного і творчого мислення, спонукає до розвитку пізнавальної сфери. Чим більше особистість виявляє оригінальність, нестандартність своїх відповідей і висновків у процесі аналізу конкретної ситуації, тим більше розкривається рівень продуктивності її мислення. Реалізація цього принципу формує в особистості вміння розв'язувати проблемні життєві задачі в процесі конструктивної взаємодії у системі «педагог – вихованець», «одноліток – одноліток», «дитина – батьки» та ін.

Залучення учасників соціально-педагогічного процесу до аналізу запропонованих ситуацій сприяє навчанню розуміння умов протікання реальних життєвих ситуацій. Ці уміння є важливими у подальшому житті, адже в ньому задача не дається у готовому вигляді. Особистість зустрічається із конкретною життєвою ситуацією, частиною життя, в середині якої вона знаходиться. Вона повинна визначити умови, оцінити зв'язки між ними, виявити смисли, що

заховані за цією ситуацією. Виконання цього завдання пов'язане із розумінням ситуації та контексту, в якому вона виникла. На основі аналізу конкретної ситуації людина формулює для себе питання, що відображає розуміння реальної ситуації й свого місця у ній, на основі чого створюється модель розв'язування конкретної задачі. Мислення особистості у цьому разі є одночасно і ситуативним, і надситуативним, оскільки розуміння реальності передбачає вихід за її межі – в контекст і підтекст, у простір цінностей і смислів. Мислення при аналізі конкретної ситуації та розв'язуванні проблемної задачі є і репродуктивним, і творчим, якщо розглядати конкретну ситуацію залежно від ступеня новизни отриманого в ході мисленнєвої діяльності продукту відносно вихідних знань суб'єкта. У своєму житті особистість зустрічається із класом задач, які розв'язуються алгоритмічно, так і такими, для яких немає готових способів розв'язування. Тому, можна пропонувати завдання: на порівняння розв'язування життєвої задачі двома людьми, знайти у їх способах спільне та відмінне, визначити свою позицію; на визначення основних параметрів, що характеризують діяльність у конкретній ситуації та визначають поведінку учасників аналізованої ситуації.

Принцип розвитку особистості у діяльності під час використання конкретних ситуацій ґрунтується на діяльнісному підході до розвитку особистості, що розкриває таку залежність: особистість формується у процесі діяльності, в ході якої відбувається присвоєння особистістю виробленого раніше людством досвіду. Цей процес прискорюється в умовах спільної діяльності і під керівництвом більш досвідченої людини, яка повинна дати іншій людині можливість діяти все більш самостійно. Під час залучення учасників соціально-педагогічного процесу до аналізу конкретних ситуацій та розв'язування життєвих задач, що виникають як результат аналізу, маємо переходити від репродуктивної діяльності, коли ситуація аналізується за певним запропонованим соціальним педагогом алгоритмом, до евристичного пошуку, а від нього – і до практичної діяльності із реалізації розробленого алгоритму дій.

Принцип ціннісно-орієнтованої діяльності реалізується через підбір чи створення соціальним педагогом таких конкретних ситуацій, що не лише ілюструють ті чи ті теоретичні положення, але й мають бути одночасно ефективним способом виховного впливу на особистість, забезпечуючи вплив на її емоційну та волюву сфери, забезпечувати усвідомлену потребу в пошукові оптимальних способів розв'язування життєвих задач із урахуванням загальноприйнятих та особистісних цінностей. Конкретні ситуації завдяки проблемному характерові, що вимагає від учасників їх обговорення все нових і нових знань, створюють сприятливі умови для виникнення пізнавальних потреб. Це активізує інтелектуальну активність, ставить особистість перед необхідністю вибору набуття творчого досвіду у розв'язуванні життєвих задач.

Принцип максимальної вмотивованості конкретної ситуації передбачає, що у процесі їх використання має відбуватися глибоке перетворення вихідного складу умов протікання, встановлення зв'язків між практичною діяльністю і теоретичним матеріалом, формуватися здатність до моделювання життєвих процесів, передбачення можливих наслідків обраних способів дій із урахуванням конкретних об'єктивних і суб'єктивних умов. Аналіз конкретних ситуацій допомагає не лише більш свідомому засвоєнню знань щодо поведінки у певних ситуаціях, але і розвитку здатності самостійно добувати і застосовувати знання, творчо мислити і діяти у повсякденній діяльності.

Під час використання конкретних ситуацій необхідно спиратися і на принцип оптимальності, що полягає у підборі комплексу ситуацій, які відображають всі проблеми певної категорії учасників соціально-педагогічного процесу. Наприклад, під час роботи із дітьми, які перебувають у неблагополучній сімейній обстановці, соціальний педагог пропонує конкретні ситуації, що за своїм змістом та ходом обговорення сприяють підвищенню самооцінки дітей шляхом досягнення успіхів у різнобічних справах, що не пов'язані із сім'єю і навчанням – участь у спортивних змаганнях, художній самодіяльності, художній творчості та інше, позбавленню дітей від постійного перебування у

несприятливій обстановці в сім'ї, прищепленню навичок самостійної організації корисного дозвілля.

Принцип позитивної емоційної забарвленості використання конкретних ситуацій базується на твердженнях психологів про те, що емоційність як особлива форма активності відіграє роль регулятора в пізнавальній, комунікативній, оцінно-ціннісній та інших видах діяльності. Конкретні ситуації подаються у певному контексті, що мають викликати в учасників соціально-педагогічного процесу певні емоції на основі зіставлення контекстів минулого і теперішнього досвіду, оцінку ситуації, творення нових смислів, необхідних для розв'язування життєвої задачі, а також критичний механізм самооцінки, тобто формулювання власних критеріїв і висновків. Принцип позитивної забарвленості реалізується і на основі створення особистісно орієнтованих ситуацій, при аналізі яких особистість проявляє особистісні переживання.

Найкращим способом аналізу конкретних ситуацій та розв'язування проблемних життєвих задач, що виникають у процесі аналізу, є діалог, що прив'язаний до конкретного контексту. Під час спільної діяльності відбувається розвиток діалогічної форми мислення кожного партнера спілкування, формування рефлексивних механізмів мислення. Крім власної позиції, яка розкривається при висуненні гіпотези, її реалізації, оцінюванні гіпотези співрозмовника, поступово формується позиція іншого, тобто учасник обговорення, ніби ставши на місце партнера, починає оцінювати власну гіпотезу, брати участь в утворенні гіпотези іншого. Ці положення є основою реалізації принципу інтерактивності під час використання конкретних ситуацій у процесі формування здатності вирішувати життєві проблеми.

Необхідність опори на принцип рефлексивності впливає із розуміння діяльності людини, яка включає такі етапи: мотивація діяльності із визначенням її цілей; планування діяльності, вибір способів досягнення мети; реалізація запланованого; оцінювання досягнутих результатів у зіставленні з метою. Реалізація цього принципу передбачає спонукання учасників обговорення ситуації до осмислення логіки і засобів їхньої діяльності у процесі аналізу



конкретних ситуацій та вибору способів розв'язування життєвих проблемних задач. У цьому разі знання та вміння розглядаються не лише як такі, що мають самоцінне значення, а й як основа для навчання діяльності із самовдосконалення, відбувається усвідомлення своєї діяльності, рефлексія, яка перетворює досвід іншого у особистісно набутий досвід. Рефлексія власної діяльності як завершальний етап аналізу конкретних ситуацій є важливим ланцюгом процесу осмислення себе суб'єктом будь-якої діяльності. Вона дозволяє особистості мислено аналізувати власні дії, розглядати засоби і способи, які використовуються, з точки зору відповідності їх внутрішнім умовам конкретного завдання. На основі цього в особистості розвивається здатність до саморозвитку.

Базуючись на принципах використання конкретних ситуацій нами визначені такі вимоги до використання кейс-технології з метою оволодіння учасниками соціально-педагогічного процесу вміннями доцільно діяти у різноманітних ситуаціях, вибирати оптимальне рішення щодо дій у життєвих ситуаціях.

Кожна ситуація повинна розроблятися як частина системи формування особистості, відповідати тактичним та стратегічним цілям розвитку особистості, цілі мають бути реалістичними і значущими для всіх суб'єктів соціально-педагогічного процесу, ситуації повинні віддзеркалювати реальні проблеми, що можуть виникати у житті окремою особистості та соціальної спільноти. Для дотримання цієї вимоги необхідно визначити, яку функцію виконує конкретна ситуація, які педагогічні та життєві проблеми пов'язані із цією ситуацією, які знання потрібні для аналізу ситуації та знаходження способів діяльності для розв'язування проблемної задачі. Важливо також передбачити різноманітність конкретних ситуацій, в результаті яких в особистості формується здатність діяти не лише у стандартних життєвих ситуаціях, а й ситуаціях вибору.

У кожній ситуації в явному чи неявному вигляді має міститися суперечність, виявлення якої приводить до формулювання задачі та спонукає до дискусії. Це може бути: зіткнення суперечностей практичної діяльності; суперечностей між попереднім досвідом особистості та новими знаннями;

суперечностей, що виявляються у цінностях різних соціальних груп; суперечностей, які виникають, коли одна й та ж ситуація розглядається з різних точок зору тощо. Отже, можна скористатися такими прийомами ознайомлення учасників соціально-педагогічного із конкретною ситуацією: повідомлення інформації, яка містить суперечність; створення умов, у яких в учасників соціально-педагогічного процесу виникає потреба в оволодінні новими знаннями чи вміннями; повідомлення фактів, що викликають непорозуміння; звернення до життєвого досвіду; спонукання до вибору, захисту чи аргументації поглядів; створення ситуації успіху, що спрямована на актуалізацію в особистості дієвої спроможності, позитивного ставлення до певних дій і процесів.

Учасники соціально-педагогічного процесу у кожній запропонованій ситуації так чи інакше повинні прийняти певне рішення, що змінює їх позицію з людини, яка пасивно сприймає певну інформацію, до особистості, яка несе відповідальність за власний вибір, яка готова до прийняття рішень у своєму житті. Проблемна задача, що виникає у процесі аналізу конкретної ситуації, може бути розв'язаною з урахуванням тимчасових обмежень, наявності ресурсів в усіх учасників соціально-педагогічного процесу, хоча і повинна бути спрямована в майбутнє.

У результаті аналізу конкретної ситуації мають створюватися можливості для узагальнення шляхів розв'язання життєвих проблем.

Досвід використання кейс-технології переконує, що одним із найважливіших плюсів є те, що за її допомогою розвивається творче і абстрактне мислення особистості. Розв'язування задач, що виникають у процесі аналізу конкретних ситуацій, вимагає використання евристичних прийомів мислення, організовує спільну дослідницьку діяльність, заперечує конформність мислення, актуалізує мотиви саморегуляції і співпраці, розвиває інтуїцію і чутливість до суперечностей, заохочує прагнення до самостійного вибору цілей, стимулює увагу. За допомогою аналізу таких ситуацій учасники соціально-педагогічного процесу стають спроможними відчувати власний процес пошуку. Отримані результати призводять до більш глибокого й чіткого розуміння своєї особистості,

принципів і правил співіснування людини в суспільстві, розвивається впевненість у своїх силах як одна з важливих умов успішності будь-якої діяльності, створення особистого іміджу.

Використання індуктивного і дедуктивного методів розв'язування завдань з опорою на різноманітні конкретні ситуації створює умови для набуття і розвитку умінь аналізувати й ухвалювати обґрунтовані рішення в реальному житті, оцінювати альтернативи, вибирати оптимальний варіант дій і складати план його здійснення. Систематична робота з кейсами готує учасників соціально-педагогічного процесу до участі у більш складних формах взаємодії, максимально наближених до реальних ситуацій, в яких вони перебувають чи можуть перебувати.

Окрім позитивного впливу кейс-технології на розвиток творчого потенціалу учасників соціально-педагогічного процесу, вони також впливають на розвиток професійних якостей соціального педагога. Під час організації та проведення аналізу конкретних ситуацій у педагога виявляються й удосконалюються певні знання, уміння, навички: правильний підбір прикладів ситуацій відповідно до рівня знань вихованців та їх індивідуальних особливостей; уміння перетворити конкретну ситуацію на задачу, а пошук її розв'язку – на дискусію, де кожен з учасників має право висловити свої власні міркування; зацікавити та спонукати учасників соціально-педагогічного процесу до знаходження оптимального розв'язку визначених задач; вміння оперативно оцінювати ситуацію, здійснення аналізу, синтезу, узагальнення та прогнозування.

Соціальний педагог для ефективного використання кейс-технології у професійній діяльності повинен усвідомлювати, в якій ролі він виступає під час застосування кожної конкретної ситуації:

- посередника між дитиною та вчителем, адміністрацією, батьками, який сприяє взаєморозумінню між окремими учасниками соціально-педагогічного процесу та їх оточенням;

- адвоката, що захищає інтереси і права дитини та її сім'ї, відстоює соціальну справедливість;

– помічника, який допомагає різним суб'єктам соціально-педагогічного процесу – дитині, вчителю, батькам, зрозуміти проблему, що виникла у результаті їхньої взаємодії, та стимулювати до пошуку конструктивних шляхів її вирішення, знаходження у собі ресурсів, бажання та можливостей знаходити такі способи розв'язання самостійно;

– соціального терапевта, який бачить проблеми дитини та сім'ї та турбується про своєчасне вирішення різноманітних проблем;

– конфліктолога, який допомагає у передбаченні та вирішенні конфліктних ситуацій, використовує ефективні форми взаємодії та партнерства з усіма суб'єктами соціально-педагогічного процесу.

Важливим є володіння конкретними вміннями, що спрямовані на розробку комплексу ситуацій, організації їх аналізу, виокремлення проблемних задач та пошуку шляхів їх розв'язання, це, зокрема, такі вміння:

- вміння зіставляти умови та цілі діяльності;
- вміння виявляти засоби і способи перетворення об'єкта, визначати їх достатності для досягнення мети;
- вміння виділяти свої власні дії;
- вміння зіставляти свої дії з певним зразком, алгоритмом;
- вміння бачити у професійній ситуації проблему і оформлювати її у вигляді соціально-педагогічної задачі;
- вміння аналізувати і акумулювати у своєму досвіді кращі зразки професійної діяльності;
- вміння оцінювати соціально-педагогічні факти та явища об'єктивно та неупереджено.

Вважаємо, що всі вони ефективно формуються завдяки включенню студентів у квазіпрофесійну діяльність, яка є професійною за своїм наповненням і навчальною за формою, в умовах аудиторної роботи моделює зміст, форми, методи наступної професійної діяльності. Організація такої діяльності є продуктивною із використанням кейс-технології. Залучення майбутніх фахівців до аналізу конкретних ситуацій, їх самостійному моделюванню сприяє

формуванню здатності бачити проблемні задачі, формулювати педагогічні задачі, пропонувати різні шляхи їх розв'язування та обирати оптимальний спосіб досягнення мети за певних умов.

Роботу з підготовки студентів до використання кейс-технології розпочинаємо із актуалізації знань щодо суті конкретної ситуації, основних її понять: ситуація, задача, завдання, педагогічна ситуація, соціально-педагогічна ситуація, види суперечностей у соціально-педагогічній ситуації. Також нагадуємо алгоритм розв'язування проблемної задачі, з яким студенти ознайомилися під час вивчення загальної педагогіки. На основі цього уточнюємо шлях розв'язування соціально-педагогічної задачі, що виникає на основі соціально-педагогічної ситуації.

Оскільки кейс-технологія розглядається як складна система, в яку інтегровані цілий ряд методів пізнання: моделювання, системний аналіз, проблемний метод, уявний експеримент, методи опису, класифікації, ігрові методи, які повинні бути представлені як діяльнісна інтеграція, то актуалізуємо знання щодо цих методів.

Доцільним є залучення студентів до уточнення суті алгоритму розв'язування проблемних задач, стратегій, що використовуються для аналізу та прийняття рішень (стратегії функціонально-цільового аналізу, аналізу суперечностей, подолання бар'єру. використання інформації, пошуку ідеї, протилежної загальноприйнятій чи найбільш очевидної, оцінних суджень, прийняття рішень).

Достатньо багато уваги приділяємо визначенню змісту різноманітних способів організації колективного прийняття рішення, як-от: метод ключових запитань, метод «Шість капелюхів», метод «Трьох стільців», мозковий штурм, метод номінальної групи, метод Дельфі, круговий збір ідей, метод «вогонь по керівнику», метод вільних асоціацій, метод матричного структурування тощо.

Наступний етап присвячено з'ясуванню способів використання кейс-технології у соціально-педагогічній роботі: використання ситуацій, що спонтанно виникли, для розв'язування завдань розвитку та формування

особистості; моделювання спеціальних соціально-педагогічних ситуацій; використання кейсів для оволодіння учасниками соціально-педагогічного процесу здатністю доцільно діяти у різноманітних ситуаціях, приймаючи самостійне рішення.

Важливим аспектом професійної освіти соціальних педагогів є формування у них потреби у розвитку здатності до самостійного прийняття рішень у різноманітних ситуаціях взаємодії з учасниками соціально-педагогічного процесу.

Значний час у практичній роботі зі студентами приділяємо роботі з аналізу конкретних ситуацій, у процесі якої вони оволодівають як алгоритмом аналізу всіх обставин виникнення ситуації, характерних для неї суперечностей, що спонукають до визначення педагогічної задачі, так і проектуванням використання ситуацій у соціально-педагогічній роботі.

Для визначення всіх обставин виникнення ситуації та їх розуміння пропонуємо опис конкретної ситуації, що виникає у професійній діяльності соціального педагога, в якому потрібно виділити 3–5 іменників, що є ключовими для розуміння суті ситуації чи суперечності, котра її характеризує. Далі необхідно назвати 3–5 дієслів, що найбільш точно характеризують дії учасників ситуації. Також можна запропонувати підібрати прикметники або прислівники, що описують емоційний стан учасників ситуації. Кожен студент записує на окремому аркуші підібрані слова і обґрунтовує, чому вони, на його думку, точно відображають чи не відображають зміст ситуації.

Звертаємо увагу на контекст як словесне оточення, що дає змогу зрозуміти значення слова в тексті чи конкретного факту, події в описаній ситуації. Це дає змогу встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, що особливо важливо для подолання такої особливості кліпового мислення як розуміння подій пов'язаними, якщо вони мають часову близькість, а не фактологічну. Для розуміння ж суті суперечностей, які виникають у соціально-педагогічному процесі, та формулювання професійних задач необхідне розуміння того, що причинами певних явищ, подій, поведінки, діяльності людини є не лише те, що

лежить на поверхні, що пов'язане безпосередньо у часі, а й приховані події, обставини тощо. На основі такого аналізу студенти можуть більш чітко сформулювати професійну задачу, яку необхідно розв'язувати у запропонованій ситуації.

Зазвичай, ознайомлення студентів із описом ситуації, яка подана як фрагмент, що взятий із досвіду роботи соціального педагога, соціальних мереж, літературних та інших джерел, приводить їх до висновку, що в короткому описі недостатньо інформації для обґрунтованого прийняття рішення. Це спонукає студентів до пошуку додаткової інформації, розвиває їхні уміння формулювати запитання, бачити суперечності, знаходити достовірну інформацію.

З метою розвитку професійного мислення доцільно використовувати опис однієї й тієї ж конкретної ситуації від імені різних її учасників. У цьому разі виникає потреба у відокремленні фактів від суб'єктивних міркувань, ставлень, емоційного стану людини, яка описує ситуацію. Студенти починають відчувати, що не завжди суб'єктивна оцінка людиною своєї діяльності, окремих її дій відповідає об'єктивному стану речей. Таким чином майбутні соціальні педагоги набувають практичний досвід взаємодії, навчаються приймати певні рішення, розв'язувати професійні задачі із урахуванням зовнішніх та внутрішніх чинників, певного контексту конкретної ситуації.

На наступному етапі студенти можуть працювати в мікрогрупах чи парах та обговорити, яку інформацію їм ще потрібно отримати та з яких джерел вони можуть отримати таку інформацію. Вміння людини формулювати запитання і логічно відповідати на них є важливою умовою професійного мислення. Самостійне запитання – це природне вираження проблемної ситуації, яка склалася у свідомості людини. Саме у запитанні міститься суперечність між наявними знаннями і перспективними, що намічені у внутрішній потребі людини. Тому доцільно, щоб студенти не лише формулювали запитання, а й обговорювали, що відкриє нового сформульоване певним чином запитання, чи сприятиме отримуванню фактичної інформації, чи дозволить оцінити ситуацію, проаналізувати проблему, поведінку дійових осіб, їхні способи спілкування,

спрогнозувати можливі наслідки розвитку ситуації. На основі отримання основної та додаткової інформації студенти мікрогруп пропонують свої варіанти розв'язання проблемної задачі, що виникає у конкретній ситуації.

Для досягнення мети розв'язування задачі, що виникає в конкретній ситуації, особистість повинна відібрати чи актуалізувати ті знання, які потрібні для досягнення мети, а можливо й здобути нові знання, відповідно до об'єктивних обставин, мети і умов визначити конкретні способи і засоби діяльності.

Сучасні студенти досить часто для знаходження потрібної інформації для вирішення тієї чи іншої професійної задачі користуються певною пошуковою системою, і знайшовши перше ж джерело, зразу його використовують. При цьому не завжди переконуються у достовірності інформації, що міститься у цьому джерелі. Для подолання такого недоліку доцільно організувати роботу студентів у вебквестах відповідно до таких етапів: 1) визначити проблему та інформацію, яку потрібно мати для того, щоб розв'язати цю проблему; 2) ознайомитися із запропонованими джерелами, перейти до інших джерел, на які посилаються автори запропонованих джерел; 3) на основі порівняння визначити, які із джерел містять достовірну, обґрунтовану інформацію; 4) інтегрувати матеріал, що отримано з різних джерел, представити інформацію у вигляді, що відповідає умовам її подачі; 5) оцінити якість проведеної роботи; 6) вирішити конкретну проблему на основі наявної інформації або ж спрогнозувати, при вирішенні яких проблем буде корисною отримана інформація; 7) зробити пізнавальний висновок: завдяки чому вдалося отримати достовірну інформацію та завдяки яким логічним операціям досягли розв'язання сформульованих проблем.

Важливим етапом аналізу конкретних ситуацій є спільне обговорення прийнятих рішень із виокремленням його сильних та слабких сторін, можливостей та загроз. Ми пропонуємо у кожній групі виділити по одній особі, яка буде визначати сильні сторони прийнятого рішення, друга особа – його слабкі сторони, третя особа – можливості впровадження рішення у практичну



діяльність, четверта особа – загрози, що можуть виникнути. Таким чином аналізуються запропоновані кожною мікрогрупою способи розв’язування, що дозволяє встановити ланцюжок зв’язку між умовами протікання ситуації, можливими результатом і наслідками прийнятого рішення. На основі такого аналізу формуються стратегії діяльності в аналогічних та схожих ситуаціях.

На цьому етапі автори певних пропозицій щодо розв’язування проблемної задачі включаються у рефлексивну діяльність, аналізують і оцінюють власну діяльність, звертаючи увагу на труднощі, що виникли у процесі прийняття рішення. Важливим складником цього етапу є аналіз запитань, які були сформульовані для отримання додаткової інформації щодо ситуації: чи правильно вони були сформульовані, чи було їх достатньо для прийняття рішення.

Заключним етапом роботи над конкретною ситуацією є формулювання висновків, на основі яких здобувачі вищої освіти не лише визначають оптимальний розв’язок проблемної задачі, а й розвивається здатність обирати раціональні методи аналізу ситуацій та способи розв’язання всіх проблем подібного типу, а отже – переходити від окремого випадку до більш загальних висновків і узагальнень.

Спрямованість обговорення у процесі аналізу конкретних ситуацій полягає не лише на засвоєння теоретичних знань, а на пошук нового знання, що стане орієнтиром для самостійної роботи, а також на усвідомлення своє мисленнєвої діяльності. При цьому ми спираємось на положення психологів, які відстоюють діяльнісно-кооперативний підхід до навчання, суть якого полягає в тому, що спосіб співробітництва у спільній діяльності є інваріантним по відношенню до предмета цієї діяльності. Отже, навчання здобувачів освіти співробітництву є загальним способом введення їх у будь-яку предмету діяльність.

Таким чином, зміст роботи студентів – вивчення ситуації та підготовка рішення, що є оптимальним способом діяльності у запропонованій ситуації. Виконання такого завдання полягає у самостійному аналізі майбутніми фахівцями запропонованої ситуації, виділенні у ній професійної задачі та

пошукові необхідної для її розв'язування інформації, обґрунтуванні ефективності запропонованого способу дій з урахуванням внутрішніх та зовнішніх умов протікання ситуації. Послідовність роботи над аналізом конкретних ситуацій передбачає розвиток активності в розумовій діяльності студентів як перехід від дій, що стимулюються завданнями викладача, до самостійної постановки запитань, від дій, пов'язаних з вибором уже відомих шляхів і способів, до самостійних пошуків розв'язування задач і далі – до вироблення уміння самостійно бачити проблеми і досліджувати їх.

Нами розроблена система навчально-професійних ситуацій для формування у майбутніх соціальних педагогів умінь використання кейс-технології у наступній діяльності. Використання цієї системи апробовано під час вивчення навчальних предметів «Методи соціальної роботи» та «Основи профорієнтаційної роботи».

Навчально-професійні ситуації, що ми пропонуємо для аналізу при розгляді теоретичного матеріалу на лекціях, формуванні практичних умінь під час семінарсько-практичних занять та для самостійної роботи, розроблені на основі реальних життєвих ситуацій, ситуацій взаємодії соціального педагога з учасниками соціально-педагогічного процесу – професійних ситуацій, літературних творів, фільмів та мультфільмів, віртуальних соціальних мереж.

Професійні ситуації виникають як результат взаємодії соціального педагога з вихованцями, дітей між собою та їхнім оточенням, потребують доцільних дій педагога для розв'язання проблеми, що виникла. Вони відрізняються неоднозначністю і варіативністю подальшого розгортання. Навчально-професійні ситуації відрізняються від реальних ситуацій тим, що у реальній ситуації педагог бере безпосередню участь в її аналізі та реалізації прийнятого рішення, а у навчально-професійній ситуації студенти беруть участь лише в аналізі цієї ситуації, пропонуванні та обговоренні способів розв'язування проблемних задач, а не в реалізації варіантів дій у реальних умовах соціально-педагогічного процесу.

Вважаємо доцільним використання навчально-професійних ситуацій різних видів з урахуванням основ для їх класифікації.

Обов'язковою умовою навчально-професійної ситуації є наявність суперечності, що викликає потребу у формулюванні професійної задачі. Тому всі навчально-професійні ситуації розподіляємо на ситуації за ступенем вираження суперечності: з очевидно вираженою суперечністю і з неявно вираженою суперечністю. Суперечності з очевидно вираженою суперечністю використовуються на початкових етапах вивчення навчальної дисципліни, оскільки у таких ситуаціях вже визначена проблема, яку потрібно розв'язати. Більш ефективним для розвитку професійного мислення, здатності діяти у ситуаціях невизначеності, які є найбільш розповсюдженими у діяльності соціального педагога, є включення студентів в аналіз ситуацій з неявно вираженою суперечністю. Аналізуючи такі ситуації майбутні фахівці на основі детального розгляду умов їх протікання, виокремивши неявні суперечності, можуть формулювати не одну, а декілька професійних задач. Обговорення сформульованих професійних задач є основою розуміння майбутніми фахівцями необхідності врахування як тактичних, так і стратегічних цілей соціально-педагогічної діяльності.

На алгоритм прийняття рішення у конкретній ситуації впливає і ступінь наявності інформації щодо умов її протікання. Відповідно до цього пропонуємо для аналізу як ситуації із достатньою інформацією, так із неявно вираженою інформацією, а також ситуації із суперечливою початковою інформацією. Конкретні ситуації із достатньою інформацією, як правило, передбачають детальний опис дій та характеристику всіх її учасників. Отримавши таку інформації студентам достатньо легко визначити професійну задачу. Конкретні ситуації із суперечливою початковою інформацією базуються на описі дій зі слів декількох осіб, які є учасниками, наприклад, конфлікту. Такі ситуації та ситуації із неявно вираженою інформацією спрямовані на формування умінь отримувати достатньо інформації для адекватного прийняття рішення щодо способу розв'язування професійної задачі. У цьому разі студенти, перш ніж

сформулювати професійну задачу та знайти способи її розв'язування, повинні спрогнозувати, яким чином у реальному соціально-педагогічному процесі соціальний педагог може отримати достовірну інформацію.

Конкретні ситуації також поділяються на види із урахуванням їх складності. Найпростіші навчально-професійні ситуації – це ситуації-вправи, у яких студенти тренуються у розв'язуванні нескладних завдань, використовуючи метод аналогії. У ситуаціях-оцінках вже запропонований спосіб розв'язування проблемної задачі у конкретній ситуації, який необхідно оцінити з урахуванням умов протікання цієї ситуації. У ситуаціях-проблемах учасники її обговорення знаходять причину виникнення описаної ситуації, формують задачу і знаходять оптимальне розв'язання.

Конкретні навчально-професійні ситуації урізноманітнюємо і за способом створення. У ситуації несподіваності учасники обговорення ознайомлюються із фактами, що викликають подив, здаються парадоксальними, вражають несподіваністю. Ситуація конфлікту характеризується тим, що в ній нові факти, життєвий досвід, уявлення особистості вступають у суперечність з усталеними науковими теоріями, уявленнями. Ситуація вибору створюється у тих випадках, коли пропонується обрати правильне розв'язання із ряду можливих і відомих та обґрунтувати свій вибір. Ситуація спростування передбачає ознайомлення студентів із певним розв'язанням проблемної задачі, що запропоноване учасниками соціально-педагогічного процесу, яке необхідно спростувати. Прикладом останньої конкретної навчально-професійної задачі є опис ситуації, коли батько позитивно оцінює поведінку сина-підлітка «давати здачу», не пояснюючи при цьому різниці між захистом і нападом і примушуючи його повірити в те, що агресія та сила завжди допоможуть вирішувати будь-які проблеми та добиватися успіху. Завданням для студентів є підбір аргументів для спростування такого способу оцінювання поведінки підлітка.

Оволодінню майбутніми фахівцями різними видами аналітичної діяльності сприяють конкретні ситуації, в яких пропонується використати проблемний,

системний, праксеологічний та прогностичний аналіз (за класифікацією видів аналітичної діяльності, що представлені у дослідженні Ю. Сурміна [153]).

У навчально-професійних ситуаціях, в яких потрібно застосувати проблемний аналіз, пропонує такі варіанти завдань: а) аналіз проблемного змісту ситуації, наприклад, виявити суперечність, що існує в неявному вигляді; б) аналіз проблемних умов ситуації, наприклад, визначити можливі причини тієї чи тієї поведінки вихованця, який певним чином зреагував на оцінювальне висловлювання соціального педагога; в) аналіз проблемних наслідків ситуації, наприклад, спрогнозувати наступні дії вихованців залежно від їхнього типу темпераменту.

Системний аналіз як розгляд об'єкта в якості певної системи, що характеризується структурою і функціями, використовуємо у навчально-професійних ситуаціях, де потрібно скористатися: а) дескриптивним аналізом, коли на підставі наявної структури формуються функції, наприклад, на основі відповідності індивідуально-психологічних характеристик старшокласника вимогам різних видів професійної діяльності визначити функції профорієнтаційної роботи у запропонованій конкретній ситуації; б) конструктивний аналіз, тобто на підставі заданих функцій створюється структура, наприклад, на основі визначених функцій самооцінки особистості щодо відповідності особистісних якостей певній професії необхідно створити структуру оцінювального судження педагога з метою стимулювання вихованця до адекватної самооцінки.

Праксеологічний аналіз, що передбачає розгляд діяльнісних процесів з точки зору їх оптимізації, використовуємо у таких навчально-професійних ситуаціях: а) аналіз шляхів оптимізації діяльності, наприклад, пропонується конкретна ситуація консультування старшокласника щодо вибору професії і декілька варіантів дій, потрібно вибрати оптимальний і обґрунтувати його; б) алгоритмізація і моделювання діяльності, наприклад, сформулювати на прикладі конкретної ситуації алгоритм (лінійний і розгалужений) оцінювання

діяльності старшокласника щодо самовдосконалення відповідно до вимог оволодіння конкретною професією.

Використання прогностичного аналізу, що спрямований на формування передбачень щодо наступного розвитку ситуації, поділяється на такі види: а) застосування нормативного прогностичного аналізу, коли задається майбутній стан системи і визначаються способи досягнення такого стану, наприклад, як за допомогою методу оцінювання дій хлопчиків і дівчаток досягнути толерантних відносин між хлопчиками і дівчатками як майбутнього стану; б) пошуковий прогностичний аналіз, суттю якого є побудова моделей, за допомогою яких визначається ситуація майбутнього, наприклад, необхідно створити модель професійного відбору на основі оцінки соціальних характеристик особистості.

Для розв'язування проблемних задач у професійній соціально-педагогічній діяльності важливим є володіння фахівцем евристичними методами аналізу інформації. Відповідно до видів цього аналізу (Ю. Сурмін [153]) нами розроблені такі навчально-професійні ситуації: на декомпозицію, на використання методів аналізу, агрегування, аналогії, позбавлення, проб, амбівалентності та суперечності, парадоксу, індукції та дедукції, емпатії, «від супротивного», пошуку альтернатив, SWOT-аналізу, аналізу причинно-наслідкових зв'язків, об'єднання засобів альтернативних систем, нормативного та балансового методу.

Навчально-професійні ситуації на декомпозицію передбачають розчленування будь-якого складного явища на прості складники. У цьому завданні студенти знайомляться із описом ситуації, в якій відбувається взаємодія соціального педагога з іншими суб'єктами соціально-педагогічного процесу. Необхідно визначити, хто є учасниками взаємодії, з яких діяльностей складається така взаємодія, що є її предметом, які дії та операції виконують учасники взаємодії, якого результату досягають або не досягають. Виконання такого завдання сприяє розвитку вміння спиратися на вихідні положення, адже передбачає розгляд ситуації всебічно, а не лише з однієї сторони. Наприклад, студентам пропонується переглянути відеозапис фрагменту профорієнтаційного заходу з підлітками із завданням виокремити в ньому такі частини: дії

соціального педагога і реакції підлітків; зміст матеріалу і відповідність його віковим особливостям підлітків; досягнення чи недосягнення мети заняття.

Вибудовування причинно-наслідкових ланцюжків, з'ясування першопричин або конкретних наслідків позитивної або негативної поведінки, діяльності окремих учасників соціально-педагогічного процесу є суттю навчально-професійних ситуацій. Під час аналізу таких ситуацій потрібно враховувати, що кожна ситуація не може розглядатися окремо від інших ситуацій і без зв'язку із загальною системою роботи соціального педагога та діяльності закладу освіти в цілому. Будь-яка ситуація має свої причини (низку попередніх дій та подій) і наслідки (подальший розвиток). Проте, не обов'язково подія, яка відбулася безпосередньо перед початком ситуації, є причиною виникнення проблемної задачі, що описана в ситуації. Наслідки можуть стати причинами подальших педагогічних дій, що може впливати як на формування особистості освітньо-виховного процесу, так і на соціально-психологічний клімат в колективі та міжособистісні взаємини. Зокрема, такою є ситуація, в якій пропонується визначити причини виникнення невідповідності моральної поведінки вихованців їхнім знанням норм і правил поведінки, виділивши не лише найближчі педагогічні впливи, а й ті, що були віддалені в часі. Наступним завданням є пропозиція проаналізувати застосування різних методів впливу, в тому числі й методів порівняння, самооцінки, оцінки, заохочення й покарання у такій ситуації та визначити, які можуть бути наслідки їх використання.

Ситуації на використання нормативного методу аналізу включають обґрунтування сукупності нормативів, що відображають ефективність певних дій, системи в цілому, тобто порівняння реальної системи чи конкретних дій, операцій з нормативними, що дозволяє виявити характер відхилення від норми. Завдання полягає в тому, щоб спираючись на різні критерії, визначити, наскільки ефективною була діяльність учасників ситуації. Результатом виконання такого виду завдань є розвиток умінь спиратися на вихідні положення, знаходити приховані припущення, користуватися прийомами фактичного підтвердження, підбирати аргументи, розрізняти слабкі та сильні аргументи. Наприклад,

ситуація, завданням аналізу якої є обґрунтування об'єктивності висновку соціального педагога щодо психологічних особливостей старшокласника, їх відповідності певній професії, що зроблений на основі використання стандартизованих тестів. У цій ситуації подається копія заповнених бланків стандартизованих тестів, а також висновків соціального педагога. Студентам у цьому разі потрібно порівняти результати, що отримані учнем, із критеріями оцінювання тесту, а також провести зіставлення зробленого соціальним педагогом висновку з цими нормами.

Ситуації на використання методу агрегування передбачають перетворення первинної моделі у модель з меншим числом перемінних або обмежень. Зокрема, це ситуації професійної взаємодії, в яких беруть участь декілька осіб, коли діяльність розпочиналася як єдність, а з часом розділилася на багато окремих діяльностей. Під час аналізу таких ситуацій одна думка породжує безліч інших думок, які часто-густо приводять до втрати розуміння суті ситуації. Для подолання такого недоліку можна обмежитися лише розглядом окремої діяльності, наприклад, діяльності лише однієї людини, не розглядаючи дії інших учасників, або розглянути діяльність двох учасників ситуації, що спрямовані на досягнення однієї й тієї ж мети. У разі використання таких ситуацій розвиваються вміння бачити проблемну ситуацію, розуміти, що діяльність із її розв'язування може розбиватися на окремі кроки, що певні дії спонукають до виконання інших дій, і ці ж дії є причиною потреби в іншій діяльності. Отже, розвиваються уміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, працювати з ними. Наприклад, ситуація, в якій описується міжособистісний конфлікт старшокласника та батька щодо профілю подальшої освіти, до яких поступово залучаються й інші члени родини та працівники закладу освіти. Завдання полягає в оцінці таких конфліктів та формулюванні можливих дій соціального педагога для його розв'язання. Аналізуючи такі ситуації, спочатку пропонується обмежитися лише розглядом ситуації взаємодії старшокласника і батька, не розглядаючи дії інших членів родини та працівників закладу освіти.



На основі ситуацій на аналогію, в яких необхідно довести схожість, подібність між двома об'єктами та перенести систему пояснення з одного об'єкта на інший, можна визначити напрям діяльності з пошуку варіанту дій в схожих ситуаціях, спираючись на відомий спосіб дій, самостійно дійти висновку про можливість його використання в інших умовах. При цьому варто звернути увагу на те, що шкідливо робити узагальнення на основі одно-двох фактів, проводити повну аналогію в схожих, але таких, що дещо відрізняються, ситуаціях. Наприклад, завдання, в якому пропонується дві ситуації. У першій ситуації представлено опис використання методу «рівний – рівному» із підлітками з метою стимулювання здорового способу життя, подолання шкідливих звичок. У другій ситуації описані особливості взаємин підлітків із сім'ї внутрішньо переміщених осіб і стоїть завдання запропонувати алгоритм використання методу «рівний – рівному» у цій ситуації.

Навчально-професійні ситуації на використання методу позбавлення базуються на поступовому позбавленні значної групи складових на підставі закону позбавлення третього, суть якого в тому, що справа виглядає так, як ідеться у висловлюванні, або так, як твердить заперечення, й третього не дано. Наприклад, ситуація, в якій необхідно використати методи для оцінки аморального вчинку дитини, як-от: крадіжка телефону в однокласника, бійка між двома учнями, цькування однокласниці тощо.

Ситуації на використання балансового методу передбачають визначення двох сторін будь-чого, зрівнювання одне одного, визначення цілого. Наприклад, пропонується опис ситуації конфлікту батьків із вчителем-переметником щодо використання формувального оцінювання у навчанні учня, який з певних причин не засвоїв навчальний матеріал, потребує додаткових занять. З одного боку соціальний педагог розуміє, що вчителю необхідно об'єктивно оцінювати рівень навчальних досягнень учнів, а з іншого боку підтримує думку батьків дитини, що таке оцінювання призвело до втрати дитиною віри в свої можливості.

У навчально-професійних ситуаціях на використання методу проб, вибору певних об'єктів із сукупності та їх випробування пропонується опис ситуації

професійної діяльності та перелік варіантів дій, які можуть бути як ефективними в описаній ситуації, так і шкідливими. Необхідно діяти методом проб: послідовно аналізувати використання кожного із запропонованих способів дій, а потім обрати із них той, який є оптимальним у конкретній ситуації. Наприклад, пропонується ситуація з описом агресивної поведінки вихованця, з яким соціальний педагог повинен провести індивідуальну роботу, та перелік оцінювальних суджень. Студентам потрібно обрати ті, які будуть оптимальними у такій ситуації, а потім спробувати програти такі ситуації, визначивши, які почуття виникають у тих, хто сприймає певні оцінювальні судження.

Навчально-професійні ситуації на використання методу амбівалентності та суперечності передбачають підбір для пояснення певного явища амбівалентного йому явища, пошук суперечностей, що визначають суть явища. Наприклад, ситуація, в якій, на перший погляд, відсутня будь-яка суперечність. Учениця завжди виявляє ініціативу під час організації соціальним педагогом різних форм роботи з класом, соціальний педагог кожен раз у присутності інших учнів класу оцінює роботу учениці словами «Дякую. Ти – моя найкраща помічниця». Студентам необхідно визначити, які позитивні та негативні якості може формуватися у цієї учениці через використання такої оцінки її діяльності. У цьому разі вони знаходять приховану суперечність. Також доцільно визначити, в якому випадку в інших учнів можуть виникати амбівалентні почуття у зв'язку із такою ситуацією.

Розгляд явища з несподіваних позицій, що не відповідають загальноприйнятим уявленням, є суттю навчально-професійних ситуацій на використання методу парадокса. Такі завдання базуються на конкретних ситуаціях, в яких учасники використовували дії, операції чи засоби, які не є характерними для розв'язання завдань професійної діяльності, але досягали бажаного результату. Завдання для студентів полягає в обґрунтуванні, чому використання нестандартного способу діяльності сприяло досягненню мети. Під час групового пошуку відповіді такого завдання майбутні фахівці навчаються робити збалансовані оцінні судження, встановлювати зв'язки, працювати з

причинно-наслідковими відношеннями. Зокрема, є пропозиція обрати методи впливу на поведінку учня, яка, на перший погляд, видається такою, що суперечить загальноприйнятим нормам і правилам, проте в описі ситуації подається характеристика мотивів учинків інших дітей, що також потрібно врахувати при виборі методів соціально-педагогічної роботи.

У ситуаціях на використання методів індукції та дедукції потрібно сформулювати на основі знань про частину явищ, що описані в них, висновок про весь клас явищ, чи виконати протилежне завдання – на основі окремих випадків реакції суб'єктів соціально-педагогічного процесу сформулювати висновок щодо застосування способів вирішення тих чи тих завдань. Зокрема, такими є ситуації, в яких студентам необхідно на основі окремих випадків реакції дітей на використання певних методів соціально-педагогічної роботи сформулювати висновок щодо ефективності сукупності методів впливу на особистість.

Входження в образ об'єкта, який є діючою особою у ситуації, осмислення його стану із урахуванням здійснюваних ним дій – зміст навчально-професійних ситуацій на використання методу емпатії. Такі ситуації є основою для проведення ділових ігор, коли студент виконує роль соціального педагога, дитини, підлітка, юнака чи інших учасників соціально-педагогічного процесу і йому потрібно осмислити ситуацію з позиції особистості, по відношенню до якої використовують певні методи впливу, висловити ті почуття, які можуть виникнути у випадку обраного способу взаємодії у конкретній ситуації.

У навчально-професійних ситуаціях на використання методу «від супротивного», що передбачає зміну ситуації на діаметрально протилежну та осмислення її, завдання полягає у пошуку відповіді на запитання, що було б, якби одна із дійових осіб ситуації діяла протилежно, ніж це описано в ситуації. При цьому таке запитання формулюється на кожному етапі розгортання ситуації. Виконання цього завдання сприяє розвитку уміння проводити порівняння, бачити залежність результатів від засобів, що використовуються.

Значна частина із запропонованих видів навчально-професійних ситуацій є одночасно і ситуаціями, що спрямовані на пошук альтернатив, не одного варіанту дій соціального педагога, а декількох варіантів, які потім перевіряються в ході ділових ігор.

Навчально-професійні ситуації з використанням SWOT-аналізу передбачають виявлення сильних і слабких сторін, а також загроз і можливостей, а відтак – встановлення ланцюжка зв'язку між ними, що в подальшому можуть бути використані для формування стратегії діяльності. (SWOT – аббревіатура складена з перших букв англійських слів: сила, слабкість, можливості та загрози). Наприклад, ситуація, в якій соціальний педагог у профорієнтаційній роботі спирається лише на певні стандартизовані тести вивчення особистості школяра. Студентам потрібно визначити позитивні і негативні сторони такого підходу соціального педагога, їх можливостей та загроз використання.

На основі попередніх видів навчально-професійних ситуацій розробляються ситуації, що передбачають використання методу об'єднання засобів альтернативних систем, тобто таких систем, які мають хоча б одну пару переваг і протилежних недоліків: те, що добре в одній із них, у другій – погане, й навпаки. Через таке об'єднання з усуненням недоліків дозволяє створити певну значно досконалішу систему, ніж будь-яка з окремих альтернатив. Такі завдання виконуються на основі опису двох ситуацій, в яких дійові особи використали діаметрально протилежні способи дій для досягнення однієї й тієї ж мети, але у кожного способу були свої переваги та недоліки. Ці ситуації є продовженням їх аналізу на основі SWOT-аналізу, коли потрібно визначити умови, за яких буде ефективним поєднання різних методів соціальної роботи.

На основі аналізу різних видів навчально-професійних ситуацій, обрання та обґрунтування оптимальних способів розв'язування професійних задач, ознайомлення із вимогами та особливостями використання кейс-технології у соціально-педагогічній роботі залучаємо студентів до моделювання соціально-педагогічних ситуацій, які можуть бути використані соціальним педагогом для розв'язання завдань розвитку та формування особистості в закладі освіти.

Моделювання соціально-педагогічних ситуацій відбувається під час поєднання індивідуальної та групової роботи. Відповідно до теми занять студентам пропонується описати конкретну ситуацію, яку можна використати з метою формування у старшокласників умінь приймати самостійне рішення під час спілкування з однолітками. Студенти письмово описують розроблені ними ситуації.

На наступному етапі відбувається взаємне рецензування запропонованих ситуацій. Кожен студент обирає одну із розроблених ситуацій і рецензує її, ставши на місце того учасника соціально-педагогічного процесу, на якого спрямована соціально-педагогічна ситуація.

На третьому етапі, стадії саморецензування, прочитавши й оцінивши роботу товариша, кожен студент повертається до власної роботи і пише на неї саморецензію.

На наступному етапі студент отримує рецензію на свою роботу і повинен відповісти на неї. Після цього кожен студент, з огляду на недоліки, виявлені у власній роботі, а також зауваження, зроблені товаришем, повинен внести зміни у розроблену ним соціально-педагогічну ситуацію, що спрямована на індивідуальний розвиток особистості у соціально-педагогічному процесі.

Доцільно виконувати завдання на моделювання соціально-педагогічних ситуацій на основі актуалізації знань щодо посадових обов'язків соціального педагога в закладі освіти та інших установах. Завдання із моделювання соціально-педагогічних ситуацій може бути варіативним із урахуванням особливостей контингенту вказаних закладів чи установ та посадових обов'язків соціального педагога.

Виконання завдань із моделювання змісту соціально-педагогічної ситуації продовжується моделюванням ходу її аналізу та розв'язування проблемної задачі з певною категорією учасників соціально-педагогічного процесу під час самостійної роботи та реалізацією розробленої моделі у процесі ділової гри «Акваріум».

На початку проведення гри студенти ознайомлюються із змістом розроблених конкретних ситуацій та обирають ту ситуацію, яку будуть обговорювати. Група об'єднується у дві мікрогрупи. У першій групі розподіляються ролі соціального педагога та учнів чи інших учасників залежно від дійових осіб ситуації. Далі відбувається реалізація моделі обговорення ситуації, яка розроблялася під час самостійної роботи. Студент в ролі соціального педагога організовує аналіз ситуації, формулювання задачі, яку потрібно розв'язати, висунування та перевірку гіпотез, вибору оптимального розв'язку проблемної задачі.

Друга мікрогрупа студентів – незалежні експерти, які спостерігають за діями «соціального педагога» та «дітей», не втручаючись у хід обговорення. Під час спостереження потрібно: а) визначити, які потреби викликають прийняття рішення в описаній ситуації; б) проаналізувати, як «соціальний педагог» здійснював керівництво груповим обговоренням; в) визначити, чи висували учасники обговорення декілька гіпотез, яким чином відбувалося доведення правильності чи хибності висунутих гіпотез; г) з'ясувати, завдяки чому було прийняте оптимальне рішення; д) визначити, чи відбувалось оцінювання прийнятого рішення та рефлексія діяльності учасників обговорення конкретної ситуації; е) виокремити у запропонованому фрагменті аналітичний, проєктивний та виконавчий рівень; є) визначити ефективність створеної ситуації та ходу її обговорення для формування здатності діяти у певних ситуаціях, приймати самостійні рішення; ж) виокремити умови, за яких цей процес буде ефективним.

Завершальним етапом роботи є спільне обговорення ходу та результатів ділової гри, прийняття рішень щодо ефективності використання кейс-технології у роботі соціального педагога з певною категорією учасників соціально-педагогічного процесу.

Спостереження за діяльністю майбутніх фахівців у процесі семінарсько-практичних занять та виробничої практики засвідчує високу результативність впровадження кейс-технології у професійну освіту соціальних педагогів.

Аналіз навчально-професійних ситуацій, під час якого увага зосереджується не лише на оволодінні інформацією щодо змісту та методів соціально-педагогічної роботи відповідно до посадових обов'язків соціального педагога, а й на розвитку інтелектуальних умінь студентів, здатності діяти у стандартних і непередбачуваних ситуаціях, сприяє зміні на краще мотивації майбутніх фахівців до діяльності, спрямованої на оволодінні знаннями й уміннями щодо реалізації завдань соціально-педагогічної роботи, забезпечується перехід від зовнішньої позитивної мотивації до внутрішньої позитивної умотивованості.

Для багатьох студентів відбувається трансформація знань про мету, зміст, технології та методи соціально-педагогічної діяльності у професійно-орієнтовані. Майбутні фахівці набувають досвід первинного досвіду розв'язування проблемних завдань соціально-педагогічної роботи у процесі взаємодії з іншими учасниками освітнього процесу. У студентів відбувається й становлення елементів професійної позиції особистості, що проявляється в усвідомленні ними своєї відповідальності за кожну дію, кожне прийняте рішення у соціально-педагогічній діяльності.